

Ключевые слова: локус, топос, художественное пространство.

Konovalenko I Y. “Locus and Topos in the Stepan’s Protsiuk Novel “Totem”

Stepan’s Protsiuk work defined a system of artistic space by using the novel’s locus and topos of the city and found that the author’s attention is focused on building a wide area of modern metropolis, by building “urban text”, which is a hierarchy of loci and topos with the characteristics of the identity of the object relative that exists in the real world, and the cultural significance of this object to the society, which is formed on the basis of a cognitive base and fixed stereotypes and individual ideas about him. The work finds that the key to the novel’s “Totem” is an APARTAMENT, a HOUSE, a CAPITAL, a COUNTRY.

Key words: locus, topos, artistic space.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2012 р.

Прийнято до друку 30.11.12 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Бойцун І. Є.

УДК 821.161.2–3.09+929 Загребельний

О. В. Красненко

**ОБРАЗ КИЄВА У ЧАСОПРОТОРІ ПРОЗИ
П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО**

Місто в якості умовного фону, специфічного, історико-національного колориту, існуючих умов життя з’явилося в літературі ще з давніх часів. Традиційно українська література XIX – початку XX століття характеризується пануванням реалістичної концепції, а письменство трактується як “провінційне”, “селянське”, “урбанізм скоріше був винятком, ніж традицією” [8, с. 393]. Однак використання, хоча і поодинокі, письменниками XIX – початку XX століття урбаністичних мотивів заклало основу для подальшої трансформації образу міста. Надалі український модернізм представляє читачеві місто як текст, як самодостатню сутність. “У вітчизняній літературі цього періоду – зазначає літературознавець В. Агеєва – зміна просторових координат, моделей бачення і зорового сприйняття особливо помітно, тому що з початком XX століття акценти все очевидніше зміщуються на урбаністичну тематику, а зображення міського простору потребувало і нової точки зору, точки розташування оповідача, і нових способів для передачі враження і спостереження” [12, с. 36].

Метою даної розвідки є визначення фундаментальних атрибутів образу міста та особливості його зображення у прозі П. Загребельного.

Створення образу міста має важливе значення для розуміння текстових і контекстових смислів, закодованих авторами у творах. Образ – це особлива форма естетичного освоєння світу, при якій збігається його предметно-чуттєвий характер, його цілісність, життєвість, конкретність – на відміну від наукового пізнання, що подається у формі абстрактних понять [13]. Образ виступає тією ланкою, що пов'язує текст і твір в органічне ціле. Він виникає на основі текстуального мовлення і формує твір у свідомості читача.

Місто у художніх творах є об'єктом наукових робіт М. Бютора і Р. Барта, в російській культурі вивчення цієї проблеми нерозривно пов'язане з роботами М. Анциферова, Ю. Лотмана [7], М. Топорова. Дослідженнями специфіки саме українського міста займалися В. Агеева, Г. Грабович, Р. Мовчан, В. Фоменко, Ю. Шерех та інші. Вивчення цієї проблеми вітчизняними літературознавцями почалося порівняно недавно і спиралося, в основному, на теоретико-методологічні розробки представників “московсько-тартустської школи”.

Місто потрапляє у фокус творів, починаючи з доби Київської Русі – “Слово о полку Ігоревім”, “Повість минулих літ” та “Слова про закон і благодать” Іларіона Київського. Саме тут уперше знаходимо складний, різнобічний образ “матері міст руських”: Київ як місто, як столиця і як сильний державний центр. Тексти містять легенду про заснування поселення і пророцтво апостолом Андрієм його майбутньої величі. Ці відомості сакрально-ідеологічного характеру глибоко вкоренилися в національній свідомості українців.

Місто відображено у вимірах: минулого, сучасного авторів. З багатьох великих міст і маленьких провінційних містечок особливе місце посідає Київ як семіотичний простір з неповторним характером, своєрідним стилем і специфічним соціумом. П. Загребельний приїхав до столиці з Дніпропетровська і по-справжньому захопився Києвом від витоків. Київ, кияни, сквери і площі, історичні пам'ятки зображені у творах “циклу Київська Русь”: “Диво”, “Первоміст”, “Смерть у Києві”, “Євпраксія”.

У романі “Диво” П. Загребельний звертає увагу на гостросучасне звучання історичної епохи, внутрішній перегук минулого із сучасністю демонструє композицією твору, дія якого розвивається в трьох часових площинах: період Київської Русі (X – XI ст.), Велика Вітчизняна війна і 70-ті роки ХХ століття. Таке сполучення різних епох має для письменника глибокий художній і актуальний ідеологічний сенс. Не просто про національні святині, викрадені під час війни “ученими” в есесівських мундирах, йде у нього мова, але й про “захист самобутніх витоків державності й культури Київської Русі – стародавній колиці східного слов'янства” [9, с. 160]. Особливу увагу в романі автор приділяє будівництву Софійського собору, який, пронизуючи сторіччя, увібравши в себе духовний досвід тих, хто вибудовував державність Київської Русі, несе майбутнім поколінням віру у свій народ, у свою землю, упевненість

у безсмерті нації, яка має такі святині. “Здавалося б, такий далекий час зображено в романі, і разом із тим ми постійно виявляємося на подив близько, майже один на один з привабливим, лобатим, натхненним і талановитим своїм предком – слов’янином, який будував Софію Київську – живим і не “модернізованим” [4, с. 101].

Київ взаємодіє із головним героєм роману Сивооком, який “...Коли ішов, як сновида, не відчуваючи вимощеної дерев’яними кругляками вулиці під ногами, і дивувався, ...як могло вміститися на такому скупому клаптику землі стільки будівель, людей, руху, крику. Таким обсідає Київ своїх прибульців” [5, с. 92]. Насправді ж, то не він вступав в Київ, а місто наступало на нього, захоплювало дух. Сивоок, який виріс у глухомані, серед природи, був вражений величчю старого міста, що органічно вмістило в собі традиції язичництва, візантійської та європейської культур.

Трансформації свідомості головного героя Сивоока під впливом нових обставин доцільно розглядати як безперечну ознаку міста як живого організму, здатного вступати в діалог з людиною. Неодноразово урбаністичний простір прози ХХ століття позначений нейтральним ставленням до жителів або приїжджих: він просто створює певні обставини, але реакція на ці “збудники” і, тим більше, право власного вибору однозначно залишається за людиною мислячою.

Київ як столиця завжди асоціюється з державою, утілює національно-історичну пам’ять, і роман “Диво” доводить це: “коли побачив Ярослав готову церкву святої Софії у всій її величності серед людей і уявив, що незабаром увесь цей народ осяде по цей бік валів назавжди, тоді тільки збагнув, що народ, зібраний у місті разом, набагато страшніше правителю, ніж розсіяні по всій землі.... Але державні справи, раз розпочаті вже не вдається зупинити. Велика держава вимагала великого і міста” [5, с. 555]. Автор деталізує середньовіччя, сучасність, вітчизняну війну з окремим описом образу Софії Київської. У романі П. Загребельного світська історія невіддільна від церковної, наповнена особливим сакральним змістом: “собор підносився урочисто під саме небо. Київ прийняв церкву Софії з подивом і захопленням. Йшли подивитися на диво люди – багаті й бідні, приходили, приїздили, приповзали немичні в сподіванні зцілення, були тут удови, сироти, жебраки. Не всі добиралися до середини, багато дивилися на церкву зовні, та й цього було достатньо, щоб рознести звістку по всіх землях про київське диво” [5, с. 615].

Фінал роману глибоко трагічний. Ярослав Мудрий диктує текст своєму літописцю і наказує при цьому знищити пергамент з ім’ям зодчого Сивоока, убитого при княжому потуранні. Але зодчий назавжди лишився зі своїм творінням: “Цілий Київ умістився в просторій церкві – і ніхто не знав, що десь під прикрашеною підлогою лежить той, хто поставив цей собор, хто дав соборові ці дивні фарби, ті величезні мозаїчні фігури, той невпинний рух, гру світла, немеркнуче

сяйво”[5, с. 626]. Київська Софія – соціальний і моральний протест проти несвободи і бездуховності життя, проти лицемірства і ханжества нової релігії, яка освятила злочинне насильство над людьми життєвої неприкаяності “людьми без значення”, яким багатомудрий князь відвів роль сліпих виконавців його волі” [9, с. 166].

Образ Києва має розвиток у романі “Південний комфорт”: палімпсест міста ретранслює минуле в теперішнє і майбутнє: “Місто Кия стояло тут. Наші предки відрізнялися скромністю, вони не пхалися за межі очі, то вже потім життя змусило лізти на високі гори, будувати вали, городні стіни, будувати собори і палаци. А спочатку – скромність і лагідність, як у всіх працелюбних людей” [6, с. 117]. Образ міста інтерпретується в романі “Південний комфорт” через деталізування історико-монументальних місць: “Додому пішов не по Великій Підвальній, а по Володимирській вулиці, повз Софійського Собору, Великої Житомирської... Найдорожче в Києві – простір. Той, із зелених гір на Задніпров’ї, в нескінченності до Чернігова, Смоленська, Новгород, а в інший бік – у степу до самого моря” [6, с. 125].

Київ – не тільки історичне й духовне місто, столиця України. Воно належить до світових міст у релігійному, історичному та філософському значенні. Київ наділений внутрішньою силою, таємницею, трагедією, його вулиці, площі одночасно концентрують минуле і сьогодення. Місто має здатність на рівні підсвідомості впливати на відчуття людини, її проблеми, біль. Герой роману Федір Твердохліб: “Самотня людина в нічному задощеному Києві. Безмежна безіменність людини на цих кам’яних вулицях серед височенних кам’яних будинків” [6, с. 275]. Рельєфно, образно автор показує місто Київ, немов ще одного героя роману, який взаємодіє з людьми, наділяє його “усіма людськими рисами характеру” [3, с. 145]. Створюється враження, що це божество спустилося на землю і йому немає ніякого діла до життя людей: “Київ того ранку не помітив нічого, так само мружився на сонце, ясним золотом Софії, Лаври, вривався в небо срібним мечем Захисниці-Перемоги, так само тулився до зелених лісів, до Дніпра, і до степу, який починався за Виставкою, за Теремками і аж до Чорного моря” [6, с. 15]. Київ не помічає, хто приїжджає до міста.

Щоб зрозуміти місто, його дух, мало одного споглядання, його потрібно розглядати: “...з пташиного польоту, з несподіваних точок”, – тоді може прийти розуміння величі і стилю, тому що “це місто має свій стиль духу, який привертав геніїв і загарбників, замислених мислителів і великих бунтівників” [6, с. 242]. Письменник визначає базові цінності орієнтації, оскільки вони спрямовують людину на прагнення до істини, творчості, краси, орієнтації на добро, співучасть, честь, гідність – конкретизуються і виступають основою вибору цілей і умов загальнозначущої діяльності, вони становлять ядро загальнолюдських цінностей [11, с. 28].

Дух Києва присутній в кожному епізоді роману “Південний комфорт”, у важкі хвилини життя головного героя Федора Твердохліба, його роздумах і переживаннях: “Так можна бродити всю ніч (може, й усе життя), перемірювати кілометри тисяч київських вулиць, і враження таке, ніби ти помер або помираєш, і ніхто не зупиниться, не спитає, чи не допоможе, не врятує” [6, с. 226]. Урбаністичні описи пройняті глибоким психологізмом, як і вся творчість письменника. Спостерігаючи за містом, головний герой роману ніби розчиняється в ньому душею і відчуває плин часу: “Летить Київ, ранкове небо над ним, летить, повинно бути, і те, чого ніколи не бачимо і не усвідомлюємо і називаємо коротким таємничим словом: час” [6, с. 41]. Простір і час – це філософські категорії, за допомогою яких визначаються форми буття речей і явищ, що відтворюють, з одного боку, їх співіснування, співбуття (у просторі), з іншого – процес зміни їх один одним (у часі), тривалістю їх існування. “Визначення, хай навіть в найпершому наближенні, масштабів у просторі і зміни ритміки в часі всіх дійсних і потенційно природних і суспільних параметрів буття є необхідною умовою не тільки процесу опанування світу, а й пізнання людиною самої себе” [10, с. 36].

Образ Києва втрачає монументальність, високу духовність, яка характерна для роману “Диво”. Якщо в першому творі державність Київської Русі показана на стадії формування, то “Південний комфорт” – це біль автора за втрачені можливості українського народу, за приспані душі. Здається, руйнування старого ладу – одна з характерних рис міста. У своєму романі “Південний комфорт” Павло Загребельний показує образ іншого Києва, де процеси урбанізації супроводжуються значними проблемами: “Без радості в душі і навіть без задоволення для ока, тому що довелося побачити брудні околиці Києва, загиджені незграбними, допотопними будівлями, завалені купами сміття, іржавого заліза, якихось уламків...” [6, с. 127]. Отже, спільне в образі Києва у романах, це по-перше, Київ – сакральний центр східного слов’янства, по-друге, монументальність Києва (архітектура, історичні місця) і по-третє – специфічний соціум.

Використання урбаністичних мотивів Павлом Загребельним заклало глибоку основу для подальшої трансформації образу міста. Особливе місце в ній посідає багатовіковий Київ – він представляється як семіотичний простір з неповторним характером, своєрідним стилем і соціумом. Місто є ретранслятором складних процесів становлення людини і держави. Місто створює людину, а людина – місто і державу. Таким чином, відбувається певною мірою взаємопроникнення, взаємодоповнення, взаєморозвиток, взаєморуйнація. Слушною з цієї точки зору є думка сучасної української дослідниці В. Г. Фоменко: “Загальна мета письменників – осмислити місто як модель світобудови і зрозуміти, як місто і світ в цілому взаємодіють з внутрішнім світом сучасника” [14, с. 164].

Таким чином, топос Києва немов “укодовано” у структуру “Часу і місця”. Місто перетворюється на текст, а текст стає розповіддю про місто. Можна стверджувати, що “Київський” текст в українській прозі другої половини ХХ століття позначений глибоким змістом і виходить за межі звичайного образу міста. Філософські компоненти цього феномена вітчизняної культури сприяли його ідеалізації і переродженню в новий, метафізичний, вільний простір загадкового й життєдайного.

Список використаної літератури

- 1. Греков Б. Д.** Киевская Русь / Б. Д. Греков. – М. : Госполитиздат, 1953. – 353 с.
- 2. Гундорова Т.** Київський романс / Т. Гундорова. // Критика. – 2008. – № 2. – С. 27 – 30.
- 3. Дімаров А.** І нічого крім правди. / А. Дімаров // Київ. – 2004. – № 7 – 8. – С. 143 – 146.
- 4. Дончик В.** Істина – особистість : Проза Павла Загребельного. Літ.-крит. нарис / В. Дончик. – К. : Рад. письменник, 1984. – 247 с.
- 5. Загребельний П.** Диво: Роман / П. Загребельний. – Харків: Фоліо, 2007. – 630 с.
- 6. Загребельний П.** Південний комфорт: Роман / П. Загребельний. – Харків: Фоліо, 2004. – 350 с.
- 7. Лотман Ю. М.** Символика Петербурга и проблемы семиотики города / Ю. М. Лотман // Учен. зап. Тартус. гос. ун-та. [отв. ред. сер. Ю. М. Лотман: ред. Тома А. Э Мальц]. – 1984. – Вып. 664. – С. 30 – 46.
- 8. Мовчан Р. В.** Український модернізм 1920-х: портрет в історичному інтер’єрі : монографія / Р. Мовчан. – К. : ВД “Стилос”, 2008. – 544 с.
- 9. Оскотский В.** Дела давно минувших дней. (Киевская Русь в романах Павла Загребельного). / В. Оскотский // Радуга. – 1980. – № 6. – С. 156 – 157.
- 10. Сікорська В. Ю.** Художній часопростір в історичних романах Павла Загребельного: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.01 “Українська література” / В. Ю. Сікорська. – Одеса, 2007. – 188 с.
- 11. Сухомлинська О. В.** Цінності освіти і виховання : наук. метод. зб. / за ред. Сухомлинської О. В. – К. : АПН Укр. – 1997. – 224 с.
- 12. Тимошенко Т. С.** “Київський” та “Харківський” тексти української літератури 20-х років ХХ століття/ Т. С. Тимошенко // Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка – 2010. – № 20. – Ч. IV. – С. 36 – 41.
- 13. Універсальний словник-енциклопедія** / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slovoopedia.org.ua>.
- 14. Фоменко В. Г.** Місто і література: українська візія: монографія / В. Г. Фоменко. – Луганськ : Знання, 2007. – 312 с.

Красненко О. В. Образ Києва у часопросторі прози П. Загребельного

У статті розглядається образ міста як живої істоти, німого свідка подій минулого і сьогодення. Визначаються характерні риси міста, значення текстових і контекстових смислів, закодованих автором у творах.

Ключові слова: образ, місто, часопростір.

Красненко Е. В. Образ Києва в времяпространстве прозы П. Загребельного

В статье рассматривается образ города как живого существа, немом свидетеле событий прошлого и настоящего. Определяются характерные черты города, значение текстовых и контекстов смыслов, закодированных автором в произведениях.

Ключевые слова: образ, времяпространство.

Krasnenko E. V. The Image of Kyiv in Timespace Prose of P. Zagrebelny

The article deals with the image of the city as a living being, a silent witness of the past and the present. Determined by the characteristics of the city, the value of the text and context of meanings encoded in the works of the author.

Key words: image, city, timespace.

Стаття надійшла до редакції 22.08.2012 р.

Прийнято до друку 30.11.12 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Бойцун І. Є.

УДК 811.133.1'276.2'37

Н. І. Лепьошкіна

СЛАМ ЯК РІЗНОВИД УРБАНІСТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Багато причин спонукають людину писати вірші, розповідаючи в них про себе, висловлюючи свої почуття. Жанровим різновидом сучасної ритмізованої поезії є слам (англ. slam). Слам зародився в Чикаго в 1986 році, його творцем вважається Марк Сміт, будівельник і одночасно поет, який уперше організував Слам-турнір у зовсім непримітному місці, а, точніше, у барі. Слам існував в Америці ще до репу. До кінця 80-х років слам розповсюдився в багатьох американських містах, а наприкінці тисячоліття турніри зі сламу організовувались і в Європі. Подібна усна традиція поетичних змагань існувала ще з давніх часів на північному заході Беніну, існує і зараз. Сламер там – дуже поважна людина, майстер слова. Дискусію про те, чи слам є новою формою поезії, чи це стародавня практика, вважаємо, цікавою і дуже перспективною, бо ця поезія – не тільки різновид сучасного міського фольклору, а й своєрідна авторська модифікація міської ритмізованої лірики. Сламери вважають себе не просто поетами, і їхні творіння зветься не просто віршами. Дуже важливо зрозуміти, чому самодіяльні поети йдуть у публічне місце зі своїми віршами, чому відмовляються їх публікувати.